

Temarecension

Sveriges historia

Sveriges historia 1721–1830

Elisabeth Mansén

NORSTEDTS, 2011, 687 s.

Norstedts nya bokserie om Sveriges historia har den ambitiösa målsättningen att ge en ny presentation av den svenska historien som bygger på den mest aktuella forskningen, och som inte fastnar i gamla fåror, utan överblickar det förflutna på ett nytt sätt.

I Elisabeth Manséns del av serien avhandlas tiden mellan 1721 och 1830 som en helhet. Varken årtalen 1721 eller 1830 är fullständigt obekanta från tidigare epokindelningar, men hennes grepp skiljer sig från den klassiska indelningen av 1700-talet i olika politiskt motiverade enheter. Således förenas frihetstid, gustaviansk tid och början av Karl Johan-tiden i denna bok. Det är klokt att knyta 1700-talets två första decennier till framställningen av 1600-talet, och på samma sätt är 1800-talets tre första decennier inte väsensskilda från tiden före sekelskiftet 1800. Att regeringsskicket förändras två gånger under denna tid, och dynastin en gång, betyder inte att samhället, ekonomin, kulturen eller människornas verklighet förändrades på något avgörande sätt, och i ett slag, 1772 eller 1809.

Bokseriens målsättning, att integrera den senaste forskningen och berätta nya saker som inga samlingsverk sagt förut, är tydlig hos Elisabeth Mansén. Hon hänvisar ofta till andra forskare vars arbete hon stödjer sig på och läsaren får ofta känna att vi rör oss i ett fält av pågående forskning som inte är, eller kan vara, ”färdig”. Tiden 1721–1830 framstår inte i boken som en självklart given epokindelning, kanoniserad för de följande femtio åren.

Mansén har överlag inte låtit kronologin vara den organiserande principen i sin version av tiden 1721–1830. Boken är i stället organiserad tematiskt. Staten eller politiken har inte heller fått stå som en organiserande princip, eller ryggrad, som sedan bekläds med valda delar av ”övrig historia”. De tematiska kapitlen är stora och delvis mycket amorfa. Mycket sådant som tidigare bara behandlats i mera specialiserade verk lyfts här upp och ges plats i bilden av vad Sverige, eller det svenska riket, var för en plats och hur livet där var organiserat under den behandlade tiden. ”Brott och straff”, ”Trädgårdar och mat”, ”Modets värld”, ”Arkitektur och konst”, ”Musik och teater” och ”Litteratur” ges plats vid sidan av bland annat ”Befolkning”,

”Jordbruk och landskapsbild”, ”Makt och monarki”, ”Offentlig debatt” och ”Religiös mångfald”.

I Norstedts nya historia har ambitionen också varit att det Sverige som presenteras inte ska vara ett anakronistiskt modernt Sverige med de gränser man har i dag, vilket kan förefalla som en självklarhet, men inte alltid är det. Ibland anförs det praktiska avgränsningsbehovet som orsak till att man i historiska verk utgår från nuvarande nationsgränser, men ofta är det också svårare än man tror att tänka bort det som skulle bli när vi betraktar det som en gång var. Även Elisabeth Mansén har ställts inför detta problem och har tydligt strävat efter ett inkluderande synsätt på det Sverige hon skriver om. Redan i det första kapitlet tar hon tjuren vid hornen och skriver om vad nation och identitet egentligen var under den tid hon skildrar, och inom denna frågeställning diskuterar hon särskilt Finland som en del av riket. Därefter behandlas också samerna, varefter texten övergår till svensk krigs- och fredspolitik. På vilket sätt Svenska Pommern kan ses som en del av den svenska historien hade med fördel också kunnat avhandlas här. Nu dyker denna fråga i stället upp vid behandlingen av konst, då konstnärer som härstammade från och verkade i Pommern diskuteras. I kapitlet ”Resor, kolonier och handel” behandlas de svenska kolonierna, ostindiehandel och resor i fjärran länder, som en påminnelse om att Sveriges historia har fästpunkter också på andra kontinenter.

Då det kommer till den konkreta behandlingen av till exempel befolkning, jordbruk, stadsliv, brottslighet – eller för den delen trädgårdar och mode – är denna geografiskt inkluderande ambition inte alltid lika närvarande. Hur glest befolkat Sverige var beskrivs exempelvis i en genomgång av dagens avlånga Sverige som börjar i norr och slutar i Skåne och Blekinge. Orsaken är säkert i hög grad praktisk. Att en person ska behärska och vara inläst på allt om en viss period eller ett visst geografiskt område är ett närmast omänskligt krav. Det är recensentens privilegium att ibland få kräva det omöjliga. Själv hade jag gärna också sett fler fästpunkter för den svenska historien utanför rikets gränser, och en mer genomarbetad bild av vad det svenska riket var för något betraktat utifrån, som en del av en större värld. Omvärlden, och kontakter till den, finns i Manséns skildring, men inte särskilt konsekvent.

Inom många historiska discipliner har forskningen under senare tid lagt allt större vikt vid praktiker i stället för normer, idéer och ideal. Under de senaste årtiondena har också vardagen, det konkreta, sinnliga och kroppsliga, platsen och den materiella kulturen fått stort utrymme i historieskrivningen. Människorna och det levda livet har haft en renässans efter en lång tid av statistik och strukturer. Allt detta har Mansén samlat upp i sin framställning och det är tydligt att hon har velat ge sina läsare en väldigt konkret upplevelse av den epok hon skriver om. Under läsningens gång, särskilt i

den första hälften av boken, känns det ofta som att man leds genom ett landskap, som om författaren önskade att man på ett påtagligt sätt skulle känna de dåliga vägarna under fötterna, den salta maten i munnen, det täta mörkret i städer med bristfällig belysning. Lukten av otvättade kroppar samt dynga, urin och sopor på städernas gator går knappast att föreställa sig eller beskriva, menar Mansén, men hon gör ändå ett försök. På ett annat ställe är det de goda dofterna, det kryddade snuset och den parfymade peruken och huden som beskrivs i detalj. Vad tillverkades tidens parfymer av, hur spred man väldoft på peruker och kläder? Boken strävar således efter att gå 1700-talsmänniskan in på huden. Och som skribent vägrar Mansén förbli en distanserad auktoritet som med örnblick presenterar helheter och viktiga saksammanhang och lämnar de små detaljerna, privata eller triviala, åt specialstudierna. Här firar den lilla detaljen triumfer.

Många gånger under läsningen av *Sveriges historia 1721–1830* har jag glatt mig åt detaljer och perspektiv, men lika ofta har jag ställt mig frågande till hur Elisabeth Mansén har resonerat då hon har byggt upp boken som helhet. Å ena sidan tycker jag att de handgripliga och sinnliga beskrivningarna är ett verkligt bra tillägg i genren översiktsverk, men å andra sidan tycker jag ofta att framställningen växer fram rätt organiskt, ibland fragmentariskt, vilket förvirrar. Jag har till och med saknat den lite kyligt distanserade skribentauktoriteten som placerar sig högt ovanför myllret av liv och omständigheter och skapar lite ordning, orsakssammanhang och struktur. Mina största invändningar mot boken är att den så sällan tar tag i frågan ”Varför?”. Vi får veta *vad*, *hur* och ibland *var*, men väldigt lite *varför* världen såg ut som den gjorde. Det hänger, tycker jag, samman med bokens ovilja att se och beskriva strukturer eller ge övergripande förklaringar till hur världen var uppbyggd, och hur man såg på samhället och människan vid denna tid.

Det valda framställningssättet ställer stora krav på läsaren, som förväntas besitta kunskap om de olika politiska system som följde på varandra, de politiska institutionerna, maktförhållandena och idealen. Hon förväntas också vara införstådd med vad ett ståndssamhälle och ett stånd var och hur människors villkor och liv formades av ståndstillhörighet och en hierarkisk världssyn. Själv är jag inte riktigt säker på att alla läsare har denna förhandskunskap. Då mycket information är inbäddad i en fragmentarisk framställningsstil där berättelsen rör sig framåt på ett närmast organiskt sätt är det inte lätt för en läsare som inte vet så mycket från början. Jag tycker att det är bra att krig och politiska institutioner inte fyller halva boken, men det som skrivs om politik hade kunnat vara mera genomtänkt och strukturerat. Den klassiska socialhistoriens sätt att betrakta verkligheten saknar jag också som ett komplement.

Jag känner mig alltså klugen som recensent. Elisabeth Mansén gör helt

enkelt inte som jag förväntar mig att hon ska göra. I kapitlet om stadsliv, exempelvis, väntar jag mig att jag först ska få något slags övergripande beskrivning av stadsbefolkning, privilegier och näringar. Detta hade gett en grund att stå på. Jag skulle gärna ha sett att Mansén hade byggt ut det hon nämner i ett litet stycke på sidan 241, där hon mycket kort redogör för olika typer av städer i riket: Stockholm präglas av att vara huvudstad, Göteborg får sin egenart präglad av handel västerut och av ostindiehandeln, Karlskrona har örlogsvarvet och örlogsflottan, Norrköping och Eskilstuna har begynnande industriell produktion. Här glömmes Mansén inte heller de finska städerna, men blir mer än svepande då hon talar om ”de finska städerna med sina kontakter med Ryssland”, vilket inte är en korrekt beskrivning. Överlag var de finska städerna också olika, bland annat beroende på om de var säten för universitet, biskop, hovrätt och lokalförvaltning, hade stark militär närvaro, kunde utveckla en självständig handel med utlandet eller var bundna till handel enbart med sitt närmaste omland. Handelskontakter eller andra kontakter till Ryssland hade bara en del av dem. Jag föreställer mig att det på samma sätt hade gått att vara mera nyanserad och informationsrik om de olika typerna av städer i övriga riket. Stralsund och Wismar kanske kunde ha fått någon bisats för att följa upp det inkluderande synsättet på vad Sverige var under epoken.

Jag får ändå veta mycket som är intressant i kapitlet om stadsliv, men merparten handlar om Stockholm och om ett ganska högt socialt skikt. När jag får läsa flera sidor om Margareta Benzeliass sexuella aktiviteter och eskapader samt annat om erotik, sexuell identitet och skilda preferenser under paraplyrubriken ”Stadsliv” känner jag mig som ett frågetecken. Det är inte alls omotiverat att skriva om erotik, sexualitet eller kön under tiden 1721–1830, tvärtom. Men varför finner jag detta, samt avsnitt om tandborstar och bidéer, sällskapsspel, litterära nöjen hos Lovisa Ulrika och Gustav III samt tidens samlarkultur och numismatiska studier under rubriken stadsliv? Många av dessa företeelser kan i lika hög grad studeras i herrgårdsmiljöer och kungliga slott utanför städerna. Samma krock mellan mina förväntningar och vad Mansén levererar sker om och om igen under läsningens gång. Ofta undrar jag om rubrikerna och bokens kapitel bildar ändamålsenliga helheter. Ständigt tar Elisabeth Mansén fasta på det enskilda, och betraktar det förgångna ur ett gräsrotsperspektiv, som händelser, människor och enskildheter. Under rubriken ”Brott och straff” går det inte många sidor innan läsaren får läsa om lynchningen av och mordet på Axel von Fersen den yngre och om rättegången mot Gustaf Mauritz Armfelt och Magdalena Rudenschöld, med flera spektakulära fall. Beroende på läsarens egna preferenser kan det vara mer eller mindre störande, kanske till och med uppfriskande, att få det förgångna beskrivet så här. Jag tror att boken fungerar bäst om man inte

använder den för att slå upp särskilda frågor man önskar få svar på, utan bara läser och låter alla detaljer, intryck och infall skölja över en. Särskilt gäller detta fram till bokens mitt, varefter avsnitten om tidningspress, tro, konst, vetenskap, musik, teater och litteratur känns mer koherenta, delvis också mer konventionella.

Sveriges historia 1721–1830 är en fint illustrerad översikt som lockar sin läsare med sinnliga och konkreta intryck och ett radikalt nytt sätt att presentera en tidsperiod som en helhet. Ett person-, sak- och ortregister vägleder den som vill söka något särskilt i myllret av detaljrikedom. Texten har också försetts med intressanta faktarutor, men eftersom boken i sig är fylld av enskildheter, individuella öden och konkreta händelser är skillnaden mellan faktarutorna och den löpande texten inte särskilt stor. Boken är en givande läsoplevelse, men känns ofta fragmentarisk och kavalkadmässig i sitt framställningssätt. Detta har uppenbarligen varit meningen. I sitt avslutande kapitel jämför Mansén boken med ett pussel och ett kalejdoskop som läsaren kan och bör vrida och vända på för att få fram olika bilder och svar. Jag sympatiserar starkt med åsikten att historikern inte kan nå en färdig bild av en monolitisk historisk verklighet, pusselbitarna kommer aldrig fullständigt att gå ihop. Trots detta tycker jag att Elisabeth Mansén gömmer sig bakom sina metaforer, och att man faktiskt kan kräva mera sammanhang och överblick av ett översiktsverk över Sveriges historia. Sanningen kan dölja sig i detaljen, men om man inte knyter enskilda händelser, tankar, val och föremål till en mer abstrakt tolkning är det inte givet, eller ens sannolikt, att läsaren kan göra det heller.

Henrika Tandefelt